

Pedagogische bekwaamheden van de leraar lichamelijke opvoeding, wat vinden leerlingen daarvan?

In het schooljaar 2016-2017 is de perceptie van leerlingen over de pedagogische bekwaamheden van hun leraar lichamelijke opvoeding op enkele scholen voor voortgezet onderwijs met een sportprofiel in de omgeving van Amsterdam onderzocht. De leerlingen zaten in de onderbouw en in de bovenbouw. Voor het verzamelen van data werd een schriftelijke vragenlijst gebruikt die is gebaseerd op de behoeftentheorie van Deci & Ryan (2000). Aan het onderzoek namen 1171 leerlingen deel. Een belangrijke uitkomst was dat de leerlingen van deze scholen de pedagogische bekwaamheden van hun leraar lichamelijke opvoeding (LO) hoog waardeerden.

TEKST HILDE BAX

In deze studie staan de pedagogische bekwaamheden van de leraar lichamelijke opvoeding in de schijnwerper. "Pedagogische bekwaamheid wil zeggen dat de leraar op een professionele, ontwikkelingsgerichte werkwijze en in samenwerking met zijn collega's een veilig, ondersteunend en stimulerend leerklimaat voor zijn leerlingen kan realiseren. Hij volgt de ontwikkeling van zijn leerlingen in hun leren en gedrag en stemt daarop zijn handelen af. Hij draagt bij aan de sociaal-emotionele en morele ontwikkeling van zijn leerlingen. Hij kan zijn pedagogisch handelen afstemmen met zijn collega's en met anderen die voor de ontwikkeling van de leerling verantwoordelijk zijn." (OC, 2014, p. 17). Het onderwijs heeft in de afgelopen decennia meer en meer opvoedkundige taken gekregen (Onderwijsraad, 2005; Studulski, 2002; Van Crombrugge, 2006). De pedagogisch bekwame leraar biedt leerlingen voldoende uitdaging, zorgt ervoor dat leerlingen telkens weer leren, kan goed omgaan met verschillen tussen leerlingen, stimuleert toenemende zelfstandigheid van leerlingen, sluit aan bij passies van de leerlingen, zorgt voor voldoende sociaal-emotionele ondersteuning en aanmoediging, zorgt voor een veilige sociale en fysieke leeromgeving, et cetera (Bronfenbrenner & Morris, 2006; Deci & Ryan, 2000; Ryan & Deci, 2000; Scales, Benson & Roehlkepartain, 2011; Seligman & Csikszentmihalyi, 2008).

Foto: Hans Dijkhoff

Bekwaamheden van de leraar lichamelijke opvoeding

In 2014 kwam de Onderwijscoöperatie met een voorstel herijking bekwaamheidseisen voor leraren. Bij de beschrijving van de vernieuwde bekwaamheidseisen is gekozen voor de driedeling vakinhoudelijk (visie en lessen), vakdidactisch (leren van leerlingen) en pedagogisch (handelen van de leraar). Een bekwame leraar beschikt over deze kennis en kunde en voert zijn werk op een professionele doelmatige en verantwoorde wijze uit waarbij het kind centraal staat (professionele basis).

Volgens de zelfdeterminatietheorie van Deci en Ryan (2000) zijn kinderen van nature gemotiveerd. Om de intrinsieke motivatie van jeugdigen te behouden is het volgens hen nodig dat de leraar inspeelt op drie aangeboren psychologische basisbehoeften, te weten: 'de behoefte aan autonomie', 'de behoefte aan sociale verbondenheid'

en 'de behoefte aan competentie'. "Het goed kunnen aangaan van een pedagogische relatie met leerlingen, sociale verbondenheid, hangt samen met de pedagogische sensitiviteit van de leerkracht" volgens Bakx (2015, p.40). Hieruit volgt dat jeugdigen ervaren dat hun leraar alles in het werk stelt om een pedagogisch veilig leer- en ontwikkelklimaat te bewerkstelligen. Zij krijgen daarbinnen ruimte om zelfstandig aan de slag te gaan en zelf activiteiten te leiden (autonomie). Ook let de leraar erop dat de jongeren met elkaar samen werken, elkaar helpen en naar elkaar luisteren (sociale verbondenheid, betrokkenheid). Bovendien stimuleert de leraar het leerproces op een positieve manier zodat de jeugdigen hun grenzen gaan verleggen (competentie). Weliswaar vindt de vakwereld de pedagogische bekwaamheden van de leraar lichamelijke opvoeding erg belangrijk, maar in Nederland is hiernaar nog weinig onderzoek gedaan. In de sportwereld zijn wel diverse onderzoeken uitgevoerd.

Onderzoek in de jeugdsport van Hillhorst, Van Veldhoven, Jacobs, Theeboom en Steenbergen (2014) wijst op het belang van de pedagogische bekwaamheid en het gedrag van de trainer. Een goede trainer-kind relatie lijkt essentieel te zijn voor het ontstaan van een pedagogisch sportklimaat, waarin kinderen kunnen leren en plezier beleven.

In Vlaanderen werd wel onderzoek gedaan naar de invloed van het lerarengedrag op de motivatie van leerlingen in lessen lichamelijke opvoeding (Haerens, Aelterman, Van de Berghe, De Meyer, Soenens, & Vansteenkiste, 2013). In navolging van dit observatie onderzoek worden de drie psychologische basisbehoeften autonomie, sociale verbondenheid (betrokkenheid) en competentie van jeugdigen (Deci & Ryan, 2000) als vertrekpunten genomen voor de onderzoeksvragen.

Hoe waarderen en ervaren leerlingen de pedagogische bekwaamheden van hun leraar lichamelijke met betrekking tot de behoeften van autonomie, betrokkenheid en competentie? Zijn er verschillen in perceptie van jongens en meisjes, reguliere en sportklasleerlingen, leerlingen uit de onderbouw en de bovenbouw en leerlingen van verschillende schooltypen in het voortgezet onderwijs?

De bedoeling van het onderzoek was om de percepties van leerlingen, afkomstig van verschillende doelgroepen, over de pedagogische bekwaamheden van hun leraar lichamelijke opvoeding in kaart te brengen. Uit het observatieonderzoek van Haerens, Aelterman, Van de Berghe, De Meyer, Soenens, & Vansteenkiste (2013) bleek dat leraren lichamelijke opvoeding hun leerlingen motiveren door de behoeften aan autonomie, sociale verbondenheid en competentie te ondersteunen.

▼
Tabel 1: overzicht kenmerken en aantallen onderzoeksgroep

Onderzoeks groep		Sport	Regulier	Klas 1	Klas 2	Klas 3	Hoger
Totaal (=N)	1171	261 (22,3)	910 (77,7)	396 (33,8)	338 (28,9)	208 (17,8)	229 (19,6)
Jongens	483 (41,2)	145 (30,0)	338 (70,0)				
Meisje	688 (58,8)	116 (16,9)	572 (83,1)				

►
Tabel 2: uitkomsten Cronbach's alpha bij de verschillende pedagogische bekwaamheden

	Cronbach's alpha
Autonomie	0,88
Betrokkenheid (sociale verbondenheid)	0,88
Competentie	0,91

Leerlingen over de pedagogische bekwaamheden van hun leraar lichamelijke opvoeding

Het onderzoek werd uitgevoerd op vier sport-actieve convenantscholen voor voortgezet onderwijs in de omgeving van Amsterdam bij vmbo, mavo, havo en vwo leerlingen. Voor de pedagogische bekwaamheden van de leraar lichamelijke opvoeding, waarin autonomie, sociale verbondenheid/betrokkenheid en competentie golden als indicatoren, werd een vragenlijst samengesteld (zie de site voor de vragenlijst 'pedagogische bekwaamheden van de leraar lichamelijke opvoeding' (PBLLO)). Na een eerste validering door een expertgroep en een test op betrouwbaarheid bij klassen van verschillende onderwijstypen op een school voor voortgezet onderwijs is deze enigszins bijgesteld. Na de testfase werd de verbeterde vragenlijst gebruikt bij het Amstelveen College, Da Vinci College, Pascal College en het Vellesan College. Aan de leerlingen is tijdens een mentoruur gevraagd om de vragenlijst digitaal in te vullen. Voor het invullen van de antwoorden is een 5-punts Likert schaal gebruikt.

De data zijn samengevoegd in het programma Questback en vervolgens zijn de antwoorden tussen diverse groepen (geslacht, wel/geen sportprofiel, schooltypen, leeftijd) geanalyseerd met SPSS 22.0. Als eerste zijn de data descriptief bekeken op frequenties en normaalverdelingen. Vervolgens is de betrouwbaarheid van de verschillende typen pedagogische bekwaamheden gecontroleerd. Voor de verklaringen zijn parametrische toetsen gebruikt en een significantieniveau van $p < 0.05$ werd aangehouden.

Verschillen in waarderingen

In totaal hebben 1171 leerlingen, waarvan 483 jongens en 688 meisjes, deelgenomen, 261 leerlingen met een sportprofiel en 910 leerlingen zonder een sportprofiel. Uit de onderbouw klassen vulden 942 leerlingen de vragenlijst in en vanuit de bovenbouw 229 leerlingen. In tabel 1 zijn deze gegevens weergegeven.

Om de betrouwbaarheid van de vragenlijst PBLLO te testen is de Cronbach's alpha berekend. De drie schalen hadden een score van 0,88 of hoger. Deze uitslag geeft aan dat de vragenlijst een goede betrouwbaarheid heeft. Zie de resultaten in de tabel 2.

De vragenlijst bestond uit dertig vragen. Iedere basisbehoefte, pedagogische bekwaamheid, telde tien vragen. Dat betekent dat het aantal punten per bekwaamheid kon variëren van minimaal 10 tot maximaal 50 punten. Daarbij is 10 een lage score en 50 een hoge score. Voor de vragen over 'autonomie' is de gemiddelde score

► **Tabel 3:**
gemiddelden en
standaarddeviaties
van de pedagogische
bekwaamheden

Totaal 1171	Gemiddelde (10 vragen)	Standaard- deviatie	P-waarde
	M	SD	
Autonomie	34,2	7,0	0,00 A-C
Betrokkenheid	37,4	6,8	0,00 B-A
Competentie	37,6	7,1	0,284 B-C

*= significant verschil ($p < 0,05$)

Totaal	Onderbouw (942, 80,4)		Bovenbouw (229, 19,6)		
	M	SD	M	SD	P-waarde
Autonomie	33,7	6,9	35,3	7,2	0,001
Betrokkenheid	37,2	6,7	38,3	7,2	0,044
Competentie	37,4	7,1	38,3	7,2	0,098

*= significant verschil ($p < 0,05$)

▲ **Tabel 4: resultaten over de pedagogische bekwaamheden van de leraar lichamelijke opvoeding volgens onderbouw- en bovenbouw leerlingen**

van de leerlingen (M = 34,2; Sd = 7,0) significant lager dan de scores voor betrokkenheid (M = 37,4; Sd = 6,8) en competentie (M = 37,6; Sd = 7,1). De bekwaamheden betrokkenheid en competentie scoorden vergelijkbaar.

Als de uitslagen van de onderbouw- en bovenbouwleerlingen met elkaar worden vergeleken dan scoren de onderbouw leerlingen lager op autonomie (M = 33,7; Sd = 6,9) dan leerlingen uit de bovenbouw (M = 35,3; Sd = 7,2), ($p = 0,001$). Datzelfde geldt voor de bekwaamheid betrokkenheid. De leerlingen uit de onderbouw scoorden hun leraar (M = 37,2; Sd = 6,7) en leerlingen uit de bovenbouw (M = 38,3; Sd = 7,2), ($p = 0,044$). Voor de bekwaamheid competenties zijn de resultaten niet significant verschillend. Voor de onderbouwleerlingen was dat (M = 37,4; Sd = 7,1) en voor leerlingen uit de bovenbouw (M = 38,3; Sd = 7,2), ($p = 0,098$).

De leerlingen met en zonder sportprofiel scoorden hun leraar gelijk voor de bekwaamheid betrokkenheid. Voor de bekwaamheden autonomie en competentie geven de leerlingen met een sportprofiel hun leraar een hogere waardering dan leerlingen die geen sportprofiel hebben. Het percentage meisjes dat kiest voor een sportprofiel is minder (16,9 = 116) dan het percentage van de jongens (30,0 = 145).

► **Tabel 5: resultaten over de pedagogische bekwaamheden van de leraar lichamelijke opvoeding volgens leerlingen met en zonder sportprofiel**

Totaal	Sportprofiel (261, 22,3)		Geen sportprofiel (910, 77,7)		
	M	SD	M	SD	P-waarde
Autonomie	35,0	6,1	33,7	7,2	0,013
Betrokkenheid	38,1	6,2	37,2	7,0	0,072
Competentie	38,5	6,4	37,3	7,3	0,013

*= significant verschil ($p < 0,05$)

De onderbouwleerlingen met een sportprofiel scoorden hun leraar op autonomie, betrokkenheid en competentie hoger dan leerlingen die geen sportprofiel hebben.

Er zijn ook groepen vergeleken waarbij er geen of nauwelijks verschillen werden gevonden op de drie pedagogische bekwaamheden. Dat gold voor leerlingen uit de bovenbouw met en zonder sportprofiel en ook tussen jongens en meisjes bleken er geen verschillen te bestaan. Jongens met en zonder sportprofiel scoorden vergelijkbaar en ook bij de meisjes met en zonder sportprofiel werden geen verschillen gevonden.

De vragenlijst werd ook voorgelegd aan leerlingen van de diverse onderwijstypen. Uit de resultaten bleek dat leerlingen van het vmbo/mavo hun leraar significant lager waarden dan de leerlingen van havo/vwo als het gaat om hun pedagogische bekwaamheden. Voor autonomie scoorden de leerlingen van vmbo/mavo (M = 32,5; Sd = 7,0) en leerlingen van havo/vwo (M = 34,6; Sd = 6,9), ($p = 0,000$). Voor betrokkenheid zijn de resultaten van de leerlingen van vmbo/mavo (M = 35,7; Sd = 6,9) en voor havo/vwo (M = 38,1; Sd = 6,7), ($p = 0,000$). De scores voor competentie zijn bij vmbo/mavo (M = 35,6; Sd = 7,3) en bij havo/vwo (M = 38,1; Sd = 6,9), ($p = 0,000$).

De uitkomsten nader bekeken

Op vier sport-actieve convenantscholen is de perceptie van de leerlingen over hun leraar lichamelijke opvoeding in kaart gebracht. Opvallend is dat bijna alle leerlingen van deze scholen de basisbehoeften autonomie (ruimte om zelfstandig aan de slag te gaan), betrokkenheid (samenwerken en elkaar helpen) en competentie (het leren verleggen van grenzen) die gelden als indicatoren voor pedagogische bekwaamheden van hun leraar lichamelijke opvoeding op een goed niveau waardeerden. De waardering van de hele groep was 34,2 voor autonomie, 37,4 voor betrokkenheid en 37,6 voor competentie. Van de drie basisbehoeften scoort de autonomie het laagste. Dit kan komen doordat er wel ruimte voor autonomie geboden wordt, maar geen hulp en ondersteuning. Binnen de zelfdeterminatietheorie wordt het

Hilde Bax is hogeschoolhoofddocent bij de ALO van de Hogeschool van Amsterdam

Voetnoten

¹ In deze tekst wordt lichamelijke opvoeding (LO) als overkoepelend begrip gebruikt voor het verplichte schoolvak. Het sluit aan bij de internationale naam physical education. Andere benamingen die in Nederland gebruikt worden zijn bijvoorbeeld bewegingsonderwijs, bewegen & sport en sportonderwijs. Daarnaast wordt in de tekst gesproken over de leraar lichamelijke opvoeding en opleidingen lichamelijke opvoeding.

² Voor de psychologische basisbehoefte 'sociale verbondenheid' wordt ook het begrip 'betrokkenheid' gebruikt. Ze worden als synoniemen beschouwd.

³ Op de convenant scholen van de ALO Amsterdam kunnen leerlingen in de bovenbouw van havo en vwo het keuze-examenvak Bewegen, Sport en Maatschappij (BSM) kiezen. De scholen profileren zich met een sportprofiel. Ook leerlingen in het vmbo en leerlingen uit de onderbouw kunnen kiezen voor meer sport en bewegen op school. De leerlingen die doorstromen naar de ALO Amsterdam worden tijdens hun studie gevolgd en de studieresultaten worden met de BSM-convenantscholen besproken. Met dank aan het Amstelveen College, Da Vinci College, Pascal College en het Vellesan College, de deelnemende sportactieve convenantscholen.

Contact

h.h.t.bax@hva.nl

Kernwoorden

bekwaamheid, onderzoek, didactiek, pedagogiek

Onderbouw	Sportprofiel (225, 23,9)		Geen sportprofiel (717, 76,1)		
	M	SD	M	SD	P-waarde
Autonomie	35,0	6,0	33,3	7,1	0,002
Betrokkenheid	38,1	6,2	37,0	6,8	0,028
Competentie	38,4	6,3	37,1	7,3	0,014

*= significant verschil ($p < 0,05$)

Totaal	vmbo/mavo (321, 27,4)		havo/vwo (850, 72,6)		
	M	SD	M	SD	P-waarde
Autonomie	32,5	7,0	34,6	6,9	0,000
Betrokkenheid	35,7	6,9	38,1	6,7	0,000
Competentie	35,6	7,3	38,3	6,9	0,000

*= significant verschil ($p < 0,05$)

bieden van hulp en ondersteuning, het bieden van structuur genoemd (Verbeeck, Van den Hurk & Van Loon, 2013).

De verwachting was dat leerlingen die gekozen hadden voor een sportprofiel de pedagogische bekwaamheden van hun leraar hoger zouden scoren dan de andere leerlingen. De hogere scores bleken te gelden voor de autonomie en competentie, maar niet voor de basisbehoefte betrokkenheid (sociale verbondenheid). Bij het onderzoek van Verbeeck et al. (2013) naar de ervaringen van autonomie, competentie en relatie (betrokkenheid), werd er ook het hoogst gescoord op betrokkenheid. De leraren scoorden toen over het algemeen ook het laagst op autonomie.

De leerlingen van het vmbo/mavo scoorden lager dan de leerlingen van havo/vwo op autonomie, betrokkenheid en competentie. Het lijkt erop dat de diversiteit, de verschillen tussen leerlingen, in vmbo/mavo groter is dan in klassen met havo/vwo leerlingen. Vraagt het klasmanagement meer van de leraar in vmbo-/mavo-klassen dan in havo-/vwo-klassen?

Rugby, een sport waar je oog moet hebben voor elkaar

Geconcludeerd kan worden dat leerlingen uit de bovenbouw en leerlingen met een sportprofiel het meest positief zijn over de pedagogische bekwaamheden van hun leraar lichamelijke opvoeding. Dat lijkt overeen te komen met resultaten van een interventie onderzoek uit Vlaanderen, namelijk dat leerlingen van leraren die hoog scoorden op autonomie, betrokkenheid en competentie meer gemotiveerd waren voor de lessen (Aelterman, Vansteenkiste, Van den Berghe, De Meyer en Haerens, 2014).

Tot op heden is het onderzoek op sport-actieve scholen uitgevoerd die nauw samenwerken met de ALO Amsterdam. Vervolgonderzoek bij andere scholen voor voortgezet onderwijs is de bedoeling. Hoe zouden leerlingen op deze scholen de pedagogische bekwaamheden van hun leraar lichamelijke opvoeding waarderen? Zijn de scores lager, hoger of vergelijkbaar? Belangstelling om de vragenlijst op uw school af te nemen? Gewoon een mail sturen naar de auteur h.h.t.bax@hva.nl voor de digitale link.

◀ Tabel 6: resultaten over de pedagogische bekwaamheden van de leraar lichamelijke opvoeding volgens onderbouw leerlingen met en zonder sportprofiel

◀ Tabel 7: resultaten over de pedagogische bekwaamheden van de leraar lichamelijke opvoeding volgens leerlingen uit vmbo/mavo en havo/vwo

Referentielijst

- Aelterman N., Vansteenkiste M., Van den Berghe L., De Meyer J., & Haerens L. (2014). Fostering a need-supportive teaching style: intervention effects on physical education teachers' beliefs and teaching behaviors. *J Sport Exerc Psychol.* 36(6):595-609. doi: 10.1123/jsep.2013-0229.
- Bakx, A. (2015). *De pedagogisch sensitieve leraar*. Bussum: Coutinho.
- Deci, E.L., & Ryan, R.M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11 (4), 227-268. Doi:10.1207/S15327965PLI1104_01
- Haerens, L., Aelterman, N., Van den Berghe, J. De Meyer, J., Soenens, B., & Vandersteenkiste, M. (2013). Observing Physical Education Teachers' Need-Supportive Interactions in Classroom Settings. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 2013, 35, 3-17.
- Hilhorst, J., Van Veldhoven, N., Jacobs, F., Theeboom, M., & Steenbergen, J. (2014). *Onderzoek naar het gedrag van trainer/coaches en de betekenis ervan voor de ontwikkeling van kinderen in de georganiseerde sport*, BlackboxPublishers.
- Onderwijscoöperatie (2014). Voorstel bekwaamheidseisen. <https://www.ondervijscoperatie.nl/wp-content/uploads/Voorstel-Herijking-Bekwaamheidseisen-2014.pdf>
- Verbeeck, K., van den Hurk, A., & van Loon, A. (2013). *Verhogen van leerlingmotivatie door leraren. onderzoeksrapportage*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep in opdracht van het ministerie van OCW.